TURIZM SOHASIDA DAVLAT TILI VA CHET TILLARINING MUTANOSIBLIGI

Mirolimova Ominaxon Murodjon qizi
Andijon davlat chet tillari universiteti
Xorijiy filologiya va turizm fakulteti
IF Ingliz tili yo'nalish talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24142997

Annotatsiya. Maqolada turizm sohasida davlat tili va chet tillarining o'zaro mutanosibligi masalasi tahlil qilinadi. Turizm xizmatlarining turli bosqichlarida (axborot muhiti, xizmat ko'rsatish, hujjatlar, reklama, gid-tarjimonlik) o'zbek tili hamda xorijiy tillarning o'rni ko'rsatiladi. Mutanosiblik buzilishining sabablari va oqibatlari aniqlanib, uni ta'minlash yo'llari taklif etiladi. Tahlil "Davlat tili haqida"gi Qonun va turizmni rivojlantirishga oid me'yoriy hujjatlarga asoslandi.
Kalit so'zlar: turizm, davlat tili, chet tillari, til mutanosibligi, ko'p tillilik, turistik axborot muhiti, gid-tarjimon, lingvistik landshaft, tarjima.

Аннотация. В статье анализируется вопрос соотношения государственного языка и иностранных языков в сфере туризма. Показана роль узбекского и иностранных языков на разных этапах туристического обслуживания: информационная среда, сервис, документация, реклама, работа гидов-переводчиков. Определены причины и последствия нарушения баланса и предложены пути его обеспечения. Анализ основан на Законе «О государственном языке» и нормативных документах по развитию туризма.
Ключевые слова: туризм, государственный язык, иностранные языки, языковой баланс, многоязычие, туристическая информационная среда, гид-переводчик, лингвистический ландшафт, перевод.

Abstract. The article examines the balance between the state language and foreign languages in the tourism sector. It describes the role of Uzbek and foreign languages at different stages of tourist services: the information environment, customer service, documentation, advertising and guide-interpreting. The causes and consequences of an imbalance are identified, and ways of achieving proportionality are proposed. The analysis is based on the Law "On the State Language" and regulatory documents on tourism development.
Keywords: tourism, state language, foreign languages, language balance, multilingualism, tourist information environment, guide-interpreter, linguistic landscape, translation.

Kirish

Turizm bugun O'zbekiston iqtisodiyotining tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda mamlakatga 11,7 million nafar xorijiy turist tashrif buyurgan. BMT Turizm tashkiloti (UN Tourism) tahliliga ko'ra, 2026-yilning birinchi choragida xalqaro tashriflar soni oldingi yilning shu davriga nisbatan 37 foizga oshgan. 2026–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyada yiliga 20 million xorijiy sayyohni qabul qilish maqsadi qo'yilgan.

Sayyohlar soni ortgani sari til masalasi ham dolzarb bo'lib bormoqda. Turistga xizmat ko'rsatishda u tushunadigan tilda muloqot qilish zarur: bu ko'pincha ingliz, rus, xitoy, koreys, turk va boshqa tillardir. Shu bilan birga, o'zbek tili davlat tili sifatida turistik muhitda, hujjatlarda va axborotda o'z o'rnini saqlashi lozim. Chunki turizm faqat xizmat emas, balki mamlakat madaniyatini, tilini va qadriyatlarini tanishtirish vositasidir.

Amalda ikki xil nomutanosiblik uchraydi: birinchisida xorijiy tilga ortiqcha e'tibor beriladi va davlat tili chetda qoladi; ikkinchisida faqat o'zbek (yoki rus) tilida xizmat ko'rsatilib, xorijiy mehmon tilsiz qoladi. Ikkalasi ham tarmoq sifatiga zarar yetkazadi.

Maqolaning maqsadi: turizmda davlat tili va chet tillarining mutanosibligini ta'minlash masalasini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va amaliy tavsiyalar berish.

Vazifalar:

- mutanosiblik tushunchasi va uning huquqiy asosini ko'rib chiqish;
- turizmning asosiy yo'nalishlarida davlat tilining o'rnini aniqlash;
- chet tillarining zarur sohalarini belgilash;
- nomutanosiblik holatlarini turlarga ajratish;
- uni bartaraf etish yo'llarini taklif etish.

2. Mutanosiblik tushunchasi va huquqiy asos

Til mutanosibligi deganda tillardan har birining o'z vazifasiga mos ravishda, bir-birini siqib chiqarmasdan qo'llanishi tushuniladi. Turizmda bu quyidagicha ifodalanadi: davlat tili rasmiy va majburiy vazifalarni bajaradi, chet tillari esa xorijiy mehmon bilan muloqotni ta'minlovchi qo'shimcha vosita bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni o'zbek tiliga davlat tili maqomini beradi va rasmiy sohalarda, jumladan ish yuritish, ommaviy axborot va aholiga xizmat ko'rsatishda uni qo'llashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, qonun boshqa tillarning erkin rivojlanishiga qarshi emas. Demak, qonunning mohiyati o'zbek tilini birinchi o'ringa qo'yish, xorijiy tillardan esa zarur o'rinlarda foydalanishni cheklamaslikdir.

Turizmni rivojlantirishga oid prezident farmon va qarorlari (jumladan, 2019-yil 13-avgustdagi PF-5781-son Farmon) sohani rivojlantirish, infratuzilma va xizmat sifatini oshirish, yo'l ko'rsatkichlar o'rnatish kabi vazifalarni belgilaydi. Til masalasi bu hujjatlarda alohida bob sifatida emas, xizmat sifati va axborot ta'minoti tarkibida namoyon bo'ladi. Shuning uchun amalda mutanosiblikni ta'minlash ko'p jihatdan tarmoq korxonalarining o'ziga bog'liq.

3. Turizmda davlat tilining o'rni

Davlat tili turizmning quyidagi sohalarida asosiy bo'lishi kerak:

1. **Hujjatlar va ish yuritish.** Turoperator, turagent, mehmonxona va boshqa korxonalarning ichki hujjatlari, buyruqlari, shartnomalari davlat tilida yuritiladi.

2. **Rasmiy axborot.** Davlat organlari, qo'mita va hududiy boshqarmalarning e'lonlari, reyestrlar, xizmat guvohnomalari o'zbek tilida tayyorlanadi.

3. **Axborot muhiti.** Ko'cha, obida, muzey, vokzal va aeroportlardagi yozuvlarda o'zbek tili birinchi o'rinda turadi. Xorijiy til tarjimasi ikkinchi o'rinda, o'zbekcha matn bilan birga beriladi.

4. **Joy nomlari.** Tarixiy obidalar, shahar va mahalla nomlari o'zbekcha shaklda yoziladi. Bu nomlarning xorijiy tillarda yozilishida ham asl talaffuz saqlanishi kerak.

5. **Ichki turizm.** O'z yurtdoshlariga xizmat ko'rsatishda o'zbek tilida to'liq, sifatli va madaniy muloqot ta'minlanadi.

Bundan tashqari, turizm davlat tilining nufuzini oshirish imkonini beradi: xorijiy mehmon o'zbekcha salomlashish, minnatdorchilik bildirish, milliy taom va buyum nomlarini o'z holicha eshitib, tilga qiziqadi. Masalan, "palov", "somsa", "suzani", "mahalla" kabi so'zlarni tarjima qilmasdan, qisqa izoh bilan berish milliy kolorit saqlanishiga xizmat qiladi.

4. Turizmda chet tillarining o'rni

Chet tillari turizmda quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. **Marketing va reklama.** Xorijiy bozorlarda milliy turistik mahsulotni ommalashtirish uchun sayt, buklet, ijtimoiy tarmoq materiallari mijoz tilida tayyorlanadi.

2. **Bevosita xizmat.** Mehmonxona qabuli, restoran, transport, ekskursiya jarayonida xodim mehmon bilan uning yoki xalqaro til (ko'pincha ingliz tili) orqali muloqot qiladi.

3. **Gid-tarjimonlik.** Gid xorijiy tilda tarixiy va madaniy ma'lumotni aniq, xatosiz yetkaza olishi kerak.

4. **Xavfsizlik va tibbiy axborot.** Favqulodda holatlarda, xavfsizlik ko'rsatmalarida ko'p tillilik mehmon xavfsizligini ta'minlaydi.

5. **Xalqaro hamkorlik.** Turoperatorlar, aviakompaniyalar va xorijiy sheriklar bilan muzokaralar odatda chet tilida olib boriladi.

Sayyohlar tarkibi ham ko'p tillilikni taqozo etadi. So'nggi yillarda Xitoydan kelayotganlar soni sezilarli oshgani, shuningdek, Yevropa, Yaqin va O'rta Sharq, Janubiy Osiyo davlatlaridan tashrif ortgani bitta chet tili bilan cheklanib bo'lmasligini ko'rsatadi. Ingliz tili "ko'prik til" vazifasini bajarsa-da, ayrim bozorlarda xitoy, koreys, yapon, nemis, fransuz, turk tillarini bilish raqobat afzalligi beradi.

5. Mutanosiblik buzilishi holatlari

Amaliy kuzatishlar quyidagi muammolarni ko'rsatadi.

5.1. Axborot muhitidagi nomutanosiblik

Ayrim joylarda yozuv faqat xorijiy tilda beriladi, o'zbekcha matn mutlaqo yo'q yoki juda kichik shriftda yoziladi. Boshqa joylarda aksincha, faqat o'zbek (yoki rus) tilidagi yozuv bor, xorijiy mehmon uchun tarjima berilmagan. Yo'l ko'rsatkichlar va tablolarda tillar tartibi har xil bo'lib, yagona tizim yo'q.

5.2. Tarjima sifati

Menyu, e'lon va ekskursiya matnlari mashina tarjimasi yordamida, tahrirsiz beriladi. Natijada ma'nosiz yoki kulgili iboralar paydo bo'ladi, mamlakat obro'siga zarar yetadi. Taom nomlari ba'zan so'zma-so'z tarjima qilinib, asl nomi yo'qoladi.

5.3. Nom va atamalarning turlicha yozilishi

Bitta obida yoki shahar nomi turli xaritalar, saytlar va yozuvlarda bir necha xil shaklda yoziladi. Bu turistning joyni topishini qiyinlashtiradi, rasmiy hujjatlarda esa chalkashlik tug'diradi.

5.4. Xodimlarning til tayyorgarligi

Turizm sohasida band xodimlarning bir qismi chet tilini faqat kundalik darajada biladi. Natijada xizmat "tushunarli", lekin kasbiy muloqot madaniyati va sohaviy lug'at yetarli emas. Ayni paytda xodimlarning davlat tilidagi yozma savodxonligi (hujjat, e'lon, ariza) ham har doim yetarli bo'lavermaydi.

5.5. Reklama va brendlash

Ayrim turistik obyektlar nomi xorijiy so'zlardan tuziladi yoki o'zbekcha nom lotin harflarida xorijiy tartibda yoziladi. Bu holat davlat tilidagi nomlarning ommaviy qo'llanishini kamaytiradi.

5.6. Ta'lim va kadrlar

Turizm yo'nalishida chet tili o'qitish ko'pincha umumiy til bilan cheklanadi, sohaviy (kasbga yo'naltirilgan) til yetarli o'rgatilmaydi. Tadqiqotchilar turizm uchun ingliz tilini alohida kasbiy til sifatida, soha leksikasi va muloqot ko'nikmalari bilan birga o'qitish zarurligini ta'kidlaydi.

6. Oqibatlari

Nomutanosiblikning asosiy oqibatlari quyidagilardir:

- turistning noqulaylik sezishi, xizmatdan qoniqmasligi, qayta tashrif buyurmasligi;
- mamlakat va mintaqa turistik imidjining pasayishi;
- davlat tilining jamoat joylaridagi nufuzi tushishi;
- milliy nom va atamalarning buzilib, xorijiy tillarga noto'g'ri o'tishi;
- tarjima va tahrir uchun keyinchalik ortiqcha xarajat sarflanishi;
- huquqiy nizolar (shartnoma va ogohlantirishlarning ikki xil tushunilishi).

7. Mutanosiblikni ta'minlash yo'llari

Me'yoriy choralar. Turistik axborot muhiti uchun yagona til standarti ishlab chiqilsin: davlat tili birinchi o'rinda, xorijiy tillar (ingliz tili majburiy, boshqalar yo'nalishga qarab) ikkinchi o'rinda berilsin; yozuv shrifti va o'lchami talablari belgilansin.

Tashkiliy choralar. Joy nomlari va turistik atamalarning yagona xorijiy tillardagi shakli (transliteratsiya va tarjima) bo'yicha rasmiy ro'yxat yuritilsin. Turistik matnlar nashr etilishidan oldin til mutaxassisi tomonidan tahrir qilinsin.

Ta'limiy choralar. Oliy ta'limda turizm yo'nalishi talabalariga ikkita til bo'yicha tayyorgarlik berilsin: davlat tilida kasbiy yozma va og'zaki nutq, chet tilida esa sohaviy til. O'quv jarayonida real menyu, buklet, ekskursiya matni va hujjatlar ustida amaliy mashqlar ko'paytirilsin. Gidlar uchun tarjima, madaniyatlararo muloqot va milliy atamalarni izohlash bo'yicha qayta tayyorlov kurslari yo'lga qo'yilsin.

Texnik choralar. Raqamli tarjima dasturlari, QR-kodli ko'p tilli ma'lumot tizimlari va audiogidlar joriy etilsin. Biroq mashina tarjimasi mutaxassis nazoratisiz ishlatilmasligi kerak, chunki u madaniy va tarixiy atamalarni ko'pincha noto'g'ri beradi.

Targ'ibiy choralar. Xorijiy mehmonlar uchun "O'zbekcha 20 ta foydali ibora" kabi qisqa materiallar tayyorlansin. Turistik brendlar va obyekt nomlarida o'zbekcha nomlarni qo'llash rag'batlantirilsin.

Nazorat choralari. Axborot yozuvlari va xizmat sifatidagi til holati vaqti-vaqti bilan tekshirilsin, tahlil natijalari ommaga e'lon qilinsin, til talablariga rioya etgan korxonalar rag'batlantirilsin.

Xulosa

Turizmda davlat tili va chet tillari bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldiradi. Davlat tili hujjat, axborot, joy nomlari va milliy qadriyatlarni ifodalashda asosiy bo'lib qoladi; chet tillari esa xorijiy mehmon bilan muloqot, marketing va xalqaro hamkorlikda zaruriy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Amaldagi asosiy muammolar axborot muhitidagi tartibsizlik, tarjima sifatining pastligi, nom va atamalarning turlicha yozilishi hamda kadrlarning kasbiy til tayyorgarligi yetarli emasligi bilan bog'liq. Ularni hal qilish uchun yagona til standarti, tahrir tizimi, ikki tilli kasbiy ta'lim va zamonaviy raqamli vositalar kerak.

Sayyohlar oqimi yildan-yilga ortayotgan hozirgi sharoitda til siyosatini turizm siyosati bilan uyg'un olib borish mamlakatning nufuzi, xizmat sifati va milliy o'zlikni saqlash nuqtai nazaridan muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mahmudov N.** Til va madaniyat: muloqot va o‘zaro ta’sir jarayonlari. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, 2013.
2. **Sayfullayev B.** Turizm iqtisodiyoti va boshqaruvi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. **Qodirov B.** Turizm marketingi va xizmat ko‘rsatish madaniyati. — Toshkent: Akademnashr, 2019.
4. **Rahmatullayev Sh.** O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
5. **Yunusov M.** Xorijiy tillarni o‘qitishda kasbiy yo‘naltirilgan yondashuv va tarjima muammolari. — Toshkent: Universitet, 2021.